

УДК 340.12

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.34>

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК ФОРМА БУТТЯ ПРАВА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ

Ганчук О.М.,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-4985-9647
e-mail: ganchuko92@gmail.com

Ганчук О.М. Правовий порядок як форма буття права в умовах соціальної динаміки.

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз правового порядку як багатовимірною соціально-правового феномена, що відображає особливий спосіб буття права у системі суспільних відносин. Варто зазначити, що правовий порядок виступає не лише результатом дії правових норм, а й процесом їх реалізації, який формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного розвитку. Разом з тим розкрито взаємозв'язок правового та соціального порядку, акцентовано увагу на їхній взаємній детермінації та ролі у забезпеченні стабільності, інтеграції й безпеки соціуму. Проаналізовано основні підходи до розуміння правопорядку – нормативний і соціоемпіричний, визначено їх евристичний потенціал та методологічні обмеження. Слід зазначити, що абсолютизація будь-якого з підходів призводить до спрощення природи права: або до його відриву від соціальної реальності, або до втрати нормативної специфіки.

Особливу увагу приділено динамічному характеру правового порядку, що проявляється у постійній трансформації правових норм відповідно до змін соціальної структури, інтересів і потреб суспільства. Висвітлено сучасні тенденції розвитку правового регулювання, зокрема процеси децентралізації, зростання ролі недержавних регуляторів і вплив глобалізаційних процесів. Зроблено висновок про необхідність забезпечення балансу між стабільністю правових приписів і їх адаптивністю до реалій суспільного життя як ключової умови ефективності правового порядку.

Також підкреслено значення інституційних механізмів забезпечення правопорядку, зокрема діяльності органів державної влади, судової системи та громадянського суспільства. Визначено, що ефективність правового порядку значною мірою залежить від рівня правової культури, правосвідомості та довіри до права як соціального регулятора, що підсилює ефективність його функціонування, сприяє зміцненню законності та формуванню стійкого демократичного правопорядку.

Ключові слова: правовий порядок, соціальний порядок, правове регулювання, нормативність, соціоемпіричний підхід, динаміка права, реалізація права, глобалізація, соціальні відносини, правова система.

Hanchuk O.M. Legal order as a form of existence of law in conditions of social dynamics.

The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of legal order as a multidimensional socio-legal phenomenon that reflects a specific mode of existence of law within the system of social relations. It is important to note that legal order is not only the result of the operation of legal norms, but also a process of their implementation, shaped under the influence of both objective and subjective factors of social development. At the same time, the interconnection between legal and social order is explored, with emphasis placed on their mutual determination and their role in ensuring social stability, integration, and security. The main approaches to understanding legal order—normative and socio-empirical—are analyzed, and their heuristic potential as well as methodological limitations are identified. It should be noted that the absolutization of either approach leads to a simplification of the nature of law: either by detaching it from social reality or by losing its normative specificity.

Special attention is given to the dynamic nature of legal order, which manifests itself in the continuous transformation of legal norms in response to changes in the social structure, interests, and needs of society. Contemporary trends in legal regulation are highlighted, in particular processes of decentralization, the growing role of non-state regulators, and the impact of globalization processes. It is concluded that ensuring a balance between the stability of legal prescriptions and their adaptability to social realities is a key condition for the effectiveness of legal order.

The importance of institutional mechanisms for ensuring legal order is also emphasized, including the activities of public authorities, the judiciary, and civil society. It is determined that the effectiveness of legal order largely depends on the level of legal culture, legal awareness, and trust in law as a social regulator. These factors enhance the effectiveness of its functioning, contribute to the strengthening of legality, and support the formation of a stable democratic legal order.

Key words: legal order, social order, legal regulation, normativity, socio-empirical approach, dynamics of law, implementation of law, globalization, social relations, legal system.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства характеризується високою динамічністю соціальних процесів, ускладненням соціальних зв'язків та зростанням ролі права як основного регулятора суспільних відносин. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема розуміння правового порядку як не лише результату дії правових норм, а й процесу їх реалізації у реальному соціальному середовищі. Традиційні підходи до трактування правопорядку, зокрема нормативний, виявляються недостатніми для пояснення сучасних трансформацій права, пов'язаних із глобалізацією, децентралізацією правового регулювання та зростанням ролі недержавних правових інститутів.

Водночас соціомпіричний підхід, який акцентує увагу на фактичному функціонуванні права, хоча й дозволяє глибше зрозуміти реальні процеси правового життя, не позбавлений ризику нівелювання нормативної специфіки права. У результаті виникає методологічна проблема поєднання нормативного та фактичного аспектів правового порядку, що ускладнює формування цілісного уявлення про його сутність і функції.

Крім того, постійні зміни соціальної структури, інтересів і потреб суспільства зумовлюють необхідність безперервного оновлення правових норм, що, у свою чергу, ставить питання про забезпечення балансу між стабільністю правового регулювання та його адаптивністю. Невирішеність зазначених питань знижує ефективність правового порядку та ускладнює його здатність забезпечувати соціальну стабільність і безпеку.

Отже, існує об'єктивна потреба у комплексному переосмисленні правового порядку як динамічного явища, що поєднує нормативні та соціальні характеристики, а також у визначенні оптимальних підходів до його дослідження в умовах сучасних трансформацій правової реальності.

Метою дослідження є комплексне теоретико-методологічне осмислення правового порядку як динамічного соціально-правового явища, визначення його сутності, структури та функцій у системі суспільних відносин, а також обґрунтування особливостей взаємодії нормативного і соціомпіричного підходів до його розуміння в умовах сучасних трансформацій правової реальності.

Виклад основного матеріалу. Кожен правовий порядок – це, насамперед, спосіб буття права, його реалізація в системі соціальних відносин і залежностей. Він органічно фіксує в собі як об'єктивні, так і суб'єктивні основи життєдіяльності конкретного суспільного організму. Саме правовий порядок виявляється особливим способом інтеграції соціуму, а також фактором, за допомогою якого суспільство забезпечує залагодження виникаючих соціальних конфліктів легітимними й в своїй основі ненасильницькими методами [1, с. 50]. Трактують вищезгадану загальноприкладну проблему онтологічного призначення правового порядку в контексті співвідношення розуміння права як інструменту забезпечення правового порядку, знайшло відображення у працях Е. Хирш. Критикуючи емпіризм американської соціології права, німецький вчений зазначає: «право існує в потоці соціального життя. Як настанова щодо поведінки, воно формується на основі соціологічно встановлених і верифікованих постійних і змінних факторів соціальної дійсності».

Право постійно збільшує сферу суспільного впливу, внаслідок чого ставиться більше вимог до правового регулювання [4, с. 68]. Однак право лише тоді виконує свою функцію регулятора суспільних відносин, коли воно виконується в дійсності. Життя норм права полягає не тільки і не стільки в їх наявності, існуванні, скільки у функціонуванні, реалізації. Лише в русі права від можливості до дійсності, при втіленні правових приписів у реальних вчинках і діях людей виявляється його призначення, дієвість і ефективність [6, с. 202]. У зв'язку із цим важливими основами формування правового порядку є не тільки ствердження про єдність права й суспільства, а й відповідно, заклик до постійної корекції писаного права згідно зі змінами в соціальній структурі.

Правовий порядок як метаюрідична категорія відображує соціальні, культурні й особистісно-буттєві якості суспільної динаміки. Цілі правового порядку визначаються не тільки (і не

скільки) необхідністю виокремлення чинних і належних державних поліцейських функцій, а й відтворенням об'єктивного змісту виникаючих нових правовідносин, які спочатку називають благоустроєм і благочином, потім добробутом і безпекою, а відтак – соціальним порядком і соціальною безпекою.

Право – інструмент, який слугує для спрямування суспільного розвитку, зміни суспільства та забезпечення правопорядку. У жодній сфері суспільного життя немає зупинки. Постійні зміни життєвих обставин, вимагають нових правових приписів, замінюючи, доповнюючи або змінюючи існуючі норми. Останній факт пояснюється тим, що сучасний розвиток суспільних відносин настільки багатогранний, що у праві неможливо все передбачити, а тим більше закріпити у формальних джерелах. Соціальні проблеми, що вимагають нормативного втручання, невичерпні. Одного разу визначивши деякі правила, правотворець, ґрунтовніше осмислюючи об'єкт регулювання, часто зіштовхується з необхідністю нових, більш детальних, зрозумілих, докладних визначень – аж до опису того, якому суб'єкту, як, в яких умовах необхідно діяти. Звідси – геометрична прогресія зростання кількості нормативного матеріалу, від якого не рятують заходи очищення правового масиву від неактуального матеріалу, що, як правило, супроводжують введення в дію знову створюваних актів.

Аналізуючи право не як сукупність норм, застосовуваних для розв'язання конкретної задачі, а як живу систему, що постійно розвивається за своїми внутрішніми законами, К. Тит'є зауважує, що типово як в міжнародному правовому порядку, так й у внутрішньодержавному відбувається зміна інструментів управління й міжнародна або внутрішньодержавна правова система набуває нові правові рамки за рахунок втрати правової стабільності. «Незважаючи на те, що в більшості підручників з міжнародного права стверджується, що норми можуть бути закріплені тільки у визначених джерелах права, міжнародна спільнота сьогодні багато в чому залежить від правових рішень, які або не вписуються в правову догматику, або роблять це з великими труднощами»[2, с.25].

Правовий порядок не можна розуміти як незмінність і тверду стійкість, як строгу відповідність норми дійсності, належному й існуючому. Правові процеси зумовлені переважно суспільними потребами й інтересами, а також відповідними їм цілями. Саме мета правопорядку повинна, згідно з Р. Паундом, бути особливою турботою і практиків, і теоретиків юриспруденції та соціальної філософії. Взаємозумовленість мети потребами й інтересами соціального організму робить юриста свого роду «соціальним інженером». Тому правовий порядок, на думку відомого представника американської прагматичної школи не може бути ні зрозумілий, і здійснений без зв'язку з тими проблемами, якими живе соціум. І внаслідок цього він динамічний, оскільки проблеми та потреби завжди мінливі.

Враховуючи вищесказане правопорядок можна розглядати як мету правового регулювання, тобто порядок, досягнення якого прагне законодавець та як процес, тобто динаміку правовідносин, їхній розвиток та вдосконалення. У жодній сфері суспільного життя немає зупинки. Сучасний розвиток суспільних відносин настільки багатогранний, що у праві неможливо все передбачити, тим більше, закріпити у формальних джерелах. Соціальні проблеми, що вимагають нормативного втручання, невичерпні. Отже, важливі не тільки твердження про єдність порядку й суспільства, але й заклик до постійної корекції писаного права згідно зі змінами в соціальній структурі.

Усі форми права змінюються тільки під природним впливом змін умов життя соціальних спільнот, які визначають їх існування. В результаті впливу системи норм соціального регулювання на поведінку людей забезпечується соціальний порядок, що відповідає потребам сучасного етапу розвитку суспільства й представляє собою цілісну динамічну систему, елементи якої постають як результат реалізації відповідних видів соціальних норм.

Соціальний порядок не тільки передусє в часі юридичним положенням (нормам), а й являє собою також базисну основу, з якої випливають конкретні юридичні приписи [2,с.27]. Зміна правового порядку – дзеркальне відображення зміни (динаміки) фактичних соціальних відносин та зміни права, яке повинно опиратися безпосередньо на соціальну дійсність. Сучасний німецький юрист М. Ребіндер у зв'язку із вищезазначеним стверджує, що не специфічність кожного із представників суспільства відіграє роль, а однорідність їх господарських і суспільних життєвих умов, які сприяють виникненню однорідних правових фактів і тим самим однакового правовому оформленню. Крім цього, певна частина правової скарбниці належить культурній спадщині поколінь, які віджили, так що кожен новий соціальний союз укладається на основі традиційних форм порядку. При

цьому відбувається постійне пристосування до нових потреб і відносин [8, р. 15]. Старі правові форми повинні вибувати (*ausgeschieden*), а нові – адаптуватись. Як наслідок, М. Ребіндер приходить до висновку, що факти права, які виникають в окремих місцях, залежно від їх важливості, отримують загальне розповсюдження. Будучи засобом задоволення суспільних і господарських потреб, ці факти стають одним напрямком права, тобто одною організаційною формою всього суспільства. Замість того, щоб обґрунтовувати необхідність суворої регламентації суспільних відносин нормами закону, слід вимагати зворотного – керуватися нормами фактичних життєвих відносин [5, с. 40].

Вивчення соціального порядку – особливе завдання соціології права, яка відрізняється від догматичної юриспруденції, завперш, своїм цілком безпристрасним методом, що базується на спостереженні. Якщо завдання догматики правознавства полягає у вивченні текстів законів, то завдання соціологічного підходу – установити, як ці закони діють в окремих країнах чи в окремих соціальних групах. Подібне спостереження за правовим життям, на думку вченого, має зводитися до збирання, опису й аналізу фактичних даних. Саме використання такої методології приводить до того, що право здатне достойно виконувати функцію соціального контролю, стимулюючи соціальну поведінку людей, повідомляючи інформацію про бажані та шкідливі зразки поведінки.

Разом із тим, заради справедливості, слід зауважити, що абсолютизація цілісного бачення права в аспекті фактичності й нормативності, яке лежить в основі формування соціального порядку може привести до ідеї фактичної відсутності меж між юридичною та соціальною дійсністю норм і правил. Саме останнє дає привід критикам дорікнути у методологічній невизначеності і методологічній невизначеності абсолютизації такого підходу. В умовах, коли правопорядок, власне як й саме право, знаходиться в суспільстві, виробляється суспільством і немислиме в аспекті чистої повинності, у відриві від фактів соціального життя, залишається проблематичним питання про те, як поєднати в одному соціологічному сприйнятті нормативний характер права й фактологічний аспект правової поведінки. Оскільки соціологію цікавлять факти, то для нормативності не залишається місця, якщо не припустити тут наявність фактора, який стоїть за нормативністю й впливає на її фактичне здійснення. Така методологічна підстава може бути сприйнята критично, оскільки надто просто назвати фактом усе соціальне право. Так, намагаючись обґрунтувати соціальну детермінованість права, при ототожненні правового порядку із соціальним порядком й зведенні його виключно до соціальних відносин, при такому розумінні можна втратити або знівелювати специфіку окресленого поняття.

Як зазначав професор університету Ерлангена-Нюрнберга, Р. Циппеліус: «правова наука жодним чином не є частиною соціології, а являє собою нормативну науку. Правові судження мають принципово інший зміст – вони не описують, як фактично протікає регулярна людська поведінка, а визначають, як повинна вона протікати, тобто вони мають не дескриптивний, а прескриптивний зміст. Догматична правова наука займається систематичним порядком, викладенням і узагальненням правових норм, діючих у даній правовій спільноті. Її інтерес зосереджений на пошуку «належних усюди» правових суджень та опосередкуванні їх значення й смислу». Такої ж думки дотримувався представник німецької юриспруденції Арнольд Гелен, який писав: «тільки нормативний порядок поведінки створює необхідну достовірність орієнтації і соціальну стабільність. Потреба в правовій надійності, з його погляду, слід доповнити потребою в смисловому орієнтуванні, припускаючи, що людина априорі потребує схем і догматів для свого орієнтування в мінливому світі [7, s. 78].

Незважаючи на використання деякими правниками-позитивістами відомих аргументів щодо неприйнятності ідей соціодинаміки права та соціоемпіричного підходу до розуміння правового порядку, останнім часом, у юридичній літературі спостерігається зростання чисельності прихильників останнього.

Соціоемпіричний підхід до пізнання правопорядку змушує як правника-теоретика, так і правника-юриста задуматися над таким: обов'язковість права не може бути установлена шляхом простої інтерпретації та систематизації нормативних актів і судових рішень. Правові норми можуть залишитися бездіяльними, тобто без жодного застосування, тоді як застосовувані судами рішення можуть виявитися суперечливими одне щодо одного. Якщо юрист не бере до уваги реальне безпосередньо діюче, гнучке й рухливе право, яке знаходиться в безкінечному розвитку і яке, очевидно, віддільне від своєї соціальної сутності, він наражається на небезпеку створити абстрактне право, повністю відділяючи від існуючого права, найбільш ефективному в даному соціальному середовищі.

Здійснюючи спробу оцінити значення соціомпіричної моделі правового порядку для пояснення сучасних явищ динамічності та глобалізації права, з-поміж яких особливо істотна децентралізація правових порядків у західних суспільствах, Гюнтер Тойбнер переконував: такі правові регулятори, як професійне й локальне самоуправління, право транснаціональних корпорацій, міжнародні юридичні фірми, розвиваються незалежно від держави та її права, для опису цих регуляторів не підходять терміни й концепції, взяті з традиційної теорії права; ці регулятори будуть отримувати захист політичних інститутів, які, у свою чергу, розвиваються у формах соціальних комунікативних зв'язків і процесів [9, р. 15.].

Висновки. Варто зазначити, що правовий порядок є багатовимірним явищем, що поєднує нормативні та соціальні аспекти. Його сутність полягає не лише у формальному закріпленні правових норм, а передусім у їх реальному функціонуванні в суспільстві. Динамічний характер соціальних процесів обумовлює необхідність постійної адаптації права до нових умов.

Ефективний правовий порядок можливий лише за умови балансу між нормативністю та фактичністю, між стабільністю правових приписів і їх гнучкістю. Врахування соціальної реальності, а також розвиток нових форм правового регулювання є ключовими чинниками забезпечення сучасного правопорядку.

Таким чином, правовий порядок слід розглядати як процес і результат взаємодії права та суспільства, що постійно змінюється і вдосконалюється відповідно до потреб соціального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Artemov V. M. *Pravoporyadok v sovremennom rossiyskom obshchestve: sotsial'no-filosofskiy analiz: dis. ... d-ra yurid. nauk: 12.00.01. M., 1999. 353 s.*
2. Ганчук О.М. *Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід: монографія / О.М. Ганчук. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2023. С. 148–154.*
3. Гусарев С. Д. *Гуманізм як основоположення сучасного правового світогляду. Альманах права. 2012. № 3. С. 47–50.*
4. Ковальський В.С. *Охоронна функція права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.*
5. Макаренко О. *Правопорядок в умовах відкритого суспільства. Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 13–14 червня 2008 р.). О., 2008. С. 95–96.*
6. Панов М.І., Данильян О.Г., Максимов С.І. *Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: монографія. Х.: Право, 2004. 360 с.*
7. Gehlen A. *Soziologie der Macht. Handwoerterbuch der Sozialwissenschaften. Bd.7. Stuttgart, 1961. S. 77–81.*
8. Rechbinder M. *Die Begrundung der Rechtssoziologie durch Eugen Erlich / V. Rechbinder. Baden-Baden, 2003. 94 s.*
9. Teubner G. *Global Bukovina: Legal Pluralism in the World Society. Global Law Without a State. Dartmouth, 1997. P. 3–28.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Ганчук О.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0